

Brief aan een middelmatige man

Van Joep Dohmen verschenen eveneens bij uitgeverij Ambo

*Over levenskunst
Tegen de onverschilligheid*

en met Jan Baars
De kunst van het ouder worden

Joep Dohmen

Brief aan een middelmatige man

Pleidooi voor een nieuwe publieke moraal

Ambo|Amsterdam

ISBN 978 90 263 2286 0

© 2010 Joep Dohmen

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie Rogier van der Weyden, *Detail of the Window and St. Ivo's Head*, The National Gallery, London/Scala, Florence

Foto auteur Wim Oskam

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Voor Harry Kunneman

‘Ik heb mijn hol gemaakt en het lijkt goed gelukt. Maar vrij ben ik eigenlijk niet.’

– Kafka

‘Iedereen heeft tegenwoordig op een bepaald punt van zijn leven het gevoel dat hij een mislukkeling is.’

– Michel Houellebecq

‘In onze maatschappij is nauwelijks iets over van het idee dat je zelf, je leven, je bestaan het belangrijkste kunstwerk is waarop je je moet toeleggen.’

– Michel Foucault

Inhoud

Brief van een middelmatige man 11

Inleiding 13

- 1 Zelfontplooiing: uitdaging of valkuil? 17
- 2 Leven in de posttraditionele orde 46
- 3 Levenslessen van een samoerai 73
- 4 Zorg voor zichzelf als actuele levensstijl 96
- 5 Alternatieven voor de levenskunst 136
- 6 Wie is de middelmatige man? 180

Brief aan een middelmatige man 207

Nawoord 211

Bibliografie 213

Brief van een middelmatige man

Mijn middelmatigheid

Mijn leven lang heb ik heel goed willen zijn in iets,
willen uitblinken in het een of ander,
me willen onderscheiden van anderen,
waardering willen oogsten voor iets wat ik beter kan dan
anderen.

Ik ben nu 50 en ik heb in de loop der tijd wel wat
talentjes bij mezelf ontdekt,
ik ben een beetje goed in dit en dat,
maar verder ben ik niet gekomen en dat is niet genoeg.
Zeg niet dat ik mijn streven moet loslaten,
want dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan.
Het zou immers betekenen dat ik mij moet neerleggen bij
mijn middelmatigheid.

Dat is erg moeilijk.

Misschien wel net zo moeilijk als onder ogen zien
waarom ik zo graag heel goed wil zijn in iets.
Accepteren?

T. van H. (50, man), Amsterdam

(Ingezonden brief voor de rubriek 'Wat zou u doen? Dilemma's', in:
Volkskrant Magazine, 21 maart 2009, pagina 6)

Inleiding

Enige tijd geleden las ik in *De Groene Amsterdammer* een indrukwekkend essay. De titel daarvan luidt ‘Hoe zou het zijn om ontwikkeld te zijn?’ Het is geschreven door de filosoof Peter Bieri, de auteur van *Het handwerk van de vrijheid* en in Nederland vooral bekend door zijn roman *Nachttrein naar Lissabon*. Het essay maakt indruk omdat Bieri erin slaagt in enkele pagina’s daadwerkelijk inhoud te geven aan het weerbarstige begrip ‘zelfontplooiing’. Tegenwoordig gebruiken we weliswaar regelmatig begrippen als zelfontplooiing, zelfvervulling of zelfverwerkelijking, maar we weten nauwelijks meer wat ze betekenen.

Het gaat niet om onderwijs, bij- en nascholing, en ook niet om rijkdom, het vergaren van roem of het behalen van succes. Aangeboren eigenschappen ontwikkelen zich immers meestal vanzelf. ‘Groeien’ is het modewoord dat misschien in de buurt komt. We vinden tegenwoordig heel veel ‘groei’ in de lifestylebladen en dan lijkt het om innerlijke groei te gaan. Mensen hebben iets ondernomen waaruit zou blijken dat ze ‘als mens’ gegroeid zijn, spiritueel, mentaal, of anderszins. Dat klinkt goed, maar waar verwijst het naar?

De groeimetafoor van vandaag is vooral ontleend aan het kapitalisme en verwijst naar winstverwachting. In deze visie is zelfontplooiing hetzelfde als zelfmanagement, analoog aan het (top)managen van een succesvolle onderneming. Dan be-

tekent zelfontplooiing dus ordinair ‘winst maken’, in de zin van succes hebben en een gevierd man of vrouw zijn. Juist het alomtegenwoordige streven naar materieel succes en roem, gevoegd bij de woekering van dure cursussen en coaching in (al dan niet spirituele) groei, hebben een begrip als zelfontplooiing ten onrechte in diskrediet gebracht. Daarom valt het toe te juichen als er een filosoof op het toneel verschijnt die kort en krachtig uitlegt dat zelfontplooiing iets heel anders is, en laat zien dat het ook voor onze laatmoderne samenleving een betekenisvol en richtinggevend ideaal kan zijn.

Bieri maakt duidelijk dat het bij echte zelfontplooiing vooral gaat om zelfkennis, morele gevoeligheid en het ontwikkelen van stijl en smaak. Zijn verhaal sprak mij aan omdat ik hoor bij die filosofen, ethici en humanisten die zich ook en misschien wel juist anno 2010 inzetten voor het vormen, ontwikkelen, *bilden* van laatmoderne individuen. Vanaf Socrates tot op de dag van vandaag is het humanisme op allerlei manieren geïnteresseerd geweest in een brede vorming van mensen. Van oorsprong heeft het humanisme twee kerntaken: het bevorderen van menslievendheid en het bevorderen van (zelf-)ontplooiing. Het grondprobleem van het humanisme is om die beide doelstellingen met elkaar in harmonie te brengen. Teveel zelfgerichtheid kan ten koste gaan van anderen en een te sterke sociale gerichtheid kan de individuele vrijheid op het spel zetten. In dit boek probeer ik een middenweg te vinden en ga ik op zoek naar een adequate voorstelling van wat ik hier gemakshalve omschrijf als ‘sociale zelfontplooiing.’ Daarmee probeer ik een nieuw moreel ideaal te verwoorden waarnaar volgens mij veel mensen expliciet of impliciet op zoek zijn.

De afgelopen decennia zijn we in een nieuwe, posttraditionele samenleving terechtgekomen. Traditie, religie en moraal zijn steeds meer geërodeerd door de opkomst van de markt, van wetenschap en techniek, en de invloed van de me-

dia. De klassieke gemeenschapsvormen zijn vervangen door een massamaatschappij waarin mensen structureel geïndividualiseerd worden en ieder voor zich een eigen levensstijl moet voeren. Van de richtlijnen voor het eigen leven heeft intussen niemand bericht gekregen. We hebben geen flauw idee wat dat is, een eigen houding of levensstijl, en bij gebrek daaraan vlucht menigeeen in een commerciële lifestyle.

Net als vele anderen heb ik de afgelopen jaren een toenevend onbehagen gevoeld bij al die succesverhalen van mensen die de zin van hun bestaan uitdrukken in termen van materieel bezit, aandelen, geld en onroerend goed, van villa's, Hummers, cruiseschepen en privéjets. Voor deze poenerige stijl van leven krijgen ze alle aandacht en erkenning in de door henzelf gefinancierde commerciële media. Hun zorgeloze leven van succes en plezier wordt als het best mogelijke van alle levens opgevoerd. Tegelijkertijd blijkt een steeds grotere groep mensen slecht opgewassen tegen de eis van autonome zelfbeschikking. Veel mensen blijken nauwelijks in staat om voortdurend zelf keuzes te maken en zich te handhaven in de ratrace om de beste plaatsen. Ze raken in een depressie en worden vervolgens gemedicaliseerd. Hun leven wordt bedreigd door een 'biografische ineenstorting'. De meeste mensen proberen intussen om zich zo goed en zo kwaad als het kan te handhaven. Er zijn weinig algemeen gedeelde voorstellingen en ideeën over hoe wij als van elkaar losgezongen en soms losgeslagen individuen van de massamaatschappij met elkaar een zinvolle samenleving kunnen vormen.

Onze neoliberale samenleving kent één dominante moraal: die van de zelfbeschikking en niet-inmenging. Helaas zijn maar weinig mensen in staat tot zelfbeschikking, en bovendien is het niet waar dat niet-inmenging vanzelf leidt tot kwaliteit van leven. De tragiek van het liberalisme is dat het zich ingezet heeft voor de emancipatie van individuen uit